

**SOPRONI
EGYETEM** |

LÁMFALUSSY SÁNDOR
KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNYI
KAR

A TERMELÉSI FÜGGVÉNYEKTŐL AZ OKOS GAZDÁLKODÁSIG

JUBILEUMI TANULMÁNYKÖTET I.

A TERMELÉSI FÜGGVÉNYEKTŐL AZ OKOS GAZDÁLKODÁSIG

JUBILEUMI TANULMÁNYKÖTET I.

Szerkesztette:

Obádovics Csilla,

Széles Zsuzsanna

SOPRONI EGYETEM KIADÓ

SOPRON, 2022

Ünnepi tanulmánykötet Székely Csaba professzor 75. születésnapja tiszteletére

A kötet megjelenését „A Soproni Felsőoktatásért Alapítvány” támogatta.

Felelős kiadó: Prof. Dr. Fábián Attila
a Soproni Egyetem rektora

Szerkesztette:
Prof. Dr. Obádovics Csilla,
Prof. Dr. Széles Zsuzsanna

Tördelőszerkesztő: Takács Eszter

Borítóterv: Zsidy Emese

ISBN 978-963-334-427-9 (nyomtatott)

ISBN 978-963-334-428-6 (pdf)

DOI: 10.35511/978-963-334-428-6

Nyomdai munkálatok: Lővér-Print Nyomdaipari Kft. (Sopron, Ady Endre út 5.)

Felelős vezető: Szabó Árpád

© Soproni Egyetem Kiadó
Sopron, 2022 – Minden jog fenntartva.

TARTALOM

Székely Csaba és Kulcsár László 75. születésnapjára.....	3
Előszó – Székely Csaba 75 éves.....	5
Foreword – Csaba Székely is 75 years old.....	8
Vorwort – Csaba Székely ist 75 Jahre alt.....	11
Székely Csaba professzor tudományos munkásságának szerepe a magyar agrárközgazdaság tudományi gondolkodás fejlődésében <i>Place and role of academic work of Professor Csaba Székely in development of Hungarian agricultural economics science</i> <i>Lakner Zoltán.....</i>	15
A (mezőgazdasági) üzem fogalmának kialakulása, a tartalom változása <i>How has the concept of a farm changed? – in the nomenclature</i> <i>Takácsné György Katalin.....</i>	32
Egy régi idea új köntösben – gondolatok a megosztáson alapuló gazdaság gyakorlati tapasztalatairól Magyarországon <i>An old idea in a new form – thoughts on the practical experience of the sharing economy in Hungary</i> <i>Takács István.....</i>	52
Zöldség-gyümölcs fogyasztás Covid-19 világjárvány idején <i>Fruit and vegetable consumption during the Covid-19 pandemic</i> <i>Szabó Imola – Lehota Zsuzsanna – Lehota József.....</i>	85
A soproni KKV-szektor innovációs tevékenységének vizsgálata <i>Examining the Innovation Activities of the SME Sector in Sopron</i> <i>Keresztes Gábor – Gombás Vivien.....</i>	97
Saving Intentions and Behaviour of International University Students <i>Zsuzsanna Széles – Zoltán Szabó.....</i>	120
A felsőoktatás és a vállalkozói ökoszisztéma szerepe a hallgatók vállalkozói attitűdjének kialakításában <i>The Role of Higher Education and the Entrepreneurial Ecosystem in Shaping the Entrepreneurial Attitudes of Students</i> <i>Dunay Anna – Illés Bálint Csaba.....</i>	140
Concept for the harmony of mobility, economy and environment <i>Markus Mau – Nicole Mau.....</i>	158

**Auswirkungen von moderner Innenarchitektur in öffentlichen
Bürogebäuden auf die Arbeitszufriedenheit**

***Effects of Modern Interior Design in Public Office Buildings on Job
Satisfaction***

Bernhard F. Seyr – Mariska van der Giessen – Vincent Pijnenburg..... 176

**Bitcoin – An empirical analysis on the investment and payment
abilities of the cryptocurrency**

Serkan Akbay – Clemens Jäger – Elmar Schmitz – Tina Jäger 193

Szerzők/Authors.....**219**

**A (mezőgazdasági) üzem fogalmának kialakulása,
a tartalom változása**
*How has the concept of a farm changed?
– in the nomenclature*

Takácsné György Katalin¹

Absztrakt

A mezőgazdasági termeléssel foglalkozó gazdasági egységek többféle elnevezéssel illelhetők, függően a történelmi kortól, a gazdaság jellegétől és gyakran attól is függően, hogy korábban milyen áthallások rögzültek az egyes kifejezésekhez. A gazdálkodás alapját adó mezőgazdasági üzem, a benne zajló vállalati folyamatok a mezőgazdasági sajátosságok okán különböznek a 'vállalati' működéstől, talán nem kellene ódzkodni az agrárgazdaságban a mezőgazdasági üzem fogalmának általános értelemű használatától.

Jelen tanulmány célja az üzem fogalmi tartalmának, a történelmi korok mentén történő elnevezések sorának a bemutatása, amellyel egy volt kolléga tiszteletét fejezi ki Székely Csaba professzor úr munkássága előtt. Az üzem fogalma alatt magát, a gazdálkodó egységet kell érteni, függetlenül annak jogi formájától, méretétől, tulajdonosi háttérétől.

Abstract

Economic entities operating in agricultural production may be referred to by different names, depending on the historical age, the nature of the economy, and often depending on the past transcendence of each term. The agricultural enterprise that forms the basis of farming, the production and organization processes that take place in it are different from the 'enterprise' operation due to the specifics of agriculture.

Perhaps we should not be reluctant to use the concept of agricultural holding in a general sense on the agricultural economy, perhaps one should not be reluctant to use the concept of agricultural plant 'mezőgazdasági üzem (in English: farm)' in the agricultural economy in a general sense.

The aim of the present study is to present the conceptual content of the plant, a series of names along historical ages, with which a former colleague pays tribute to the work of Professor Csaba Székely. The concept of a plant 'üzem' means the economic entity itself, regardless of its legal form, size and ownership background.

¹ Dr. Takácsné prof. dr. György Katalin az Óbudai Egyetem professzora.

Előljáróban

Közel negyven éve – az egyetemi tanulmányaim befejezését követő három év termelésben eltöltött munka után – kerültem vissza alma máterem, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem, Mezőgazdaságtudományi Kar, Üzemtani Tanszékére Székely Csaba tanszékvezető úr hívására. Ez érdekes fordulat volt, mivel tanulmányaimat növényvédelmi szakirányon folytattam, annak ellenére, hogy a szakirány választáskor többek között Burján Ambrus akkori dékán és tanszékvezető úr is az üzemszervezési szakirányt javasolta számomra. Azonban én nem akartam a számvittel foglalkozni, nagyon távol állt tőlem ez a terület. Azóta persze számos kérdésben revideáltam a hozzáállásomat és mégis megszereztem a mérlegképes könyvelői végzettséget. Hogy miért? Mert a gazdasági folyamatok és egy vállalat működése nem érthető meg azon összefüggések ismerete nélkül, amelyek a legkorábbi (köz)gazdasági vizsgálatokban már igen korán megjelentek a mezőgazdasági termeléssel foglalkozó uradalmakban és beépültek a korai üzemtani szakirodalomba, illetve a számvitel esszenciális leképezése, algoritmikus számokra fordítása a folyamatok input-transzformáció (értékhozzáadás)-output (hozzáadott érték realizálása) összefüggésének.

Vallom, hogy nincs lényegi különbség a vállalati folyamatokat és gazdálkodási területeket tekintve sem kis- sem nagyméret, sem mezőgazdasági, ipari, szolgáltató szektor vagy a közszféra szervezeteinek működése között, a vállalatban zajló folyamatok sajátosságait ki lehet és szükséges is emelni a mezőgazdasági üzemekben vonatkozásában. Mégis, idegenkedünk a kifejezés használatától. Miért is ne használhatnánk, lehetnénk büszkéek az üzem fogalmára?

Üzem, gazdaság, vállalat, birtok, tanya, virtuális üzem – elveszünk a fogalmakban?

A gazdálkodási alapegységeket a mezőgazdaságban is számos elnevezéssel lehet illetni, sokszor attól is függően, hogy milyen gazdaságtörténeti időszakról esik szó, milyen a tulajdoni jogállás, milyen méretekről is beszélhetünk.

Magyarországon a történelmi kötődések miatt (osztrák–magyar monarchia) elsősorban a német fogalomrendszer terjedt el a gazdasági területeken, ez volt jellemző a mezőgazdaságra is. A német, osztrák és svájci

nyelvterületen a Gut (gazdaság), Bauernhof vagy Hof (parasztudvar) mellett a Landwirtschaftsbetrieb (mezőgazdasági üzem), vagy röviden Betrieb (üzem) fogalom kezdett elterjedni. (Schierenbeck, 2003; Székely, 2000; Székely–Takácsné, 2008; Wirtschaftlexikon, 2022).

Az üzem piaci igényeket kielégítő, rendszertől független gazdasági egység. Erich Gutenberg (1897–1984), a modern német üzemgazdaságtan megalapítója szerint az üzem jellemző ismérvei a termelési tényezők kombinációja, a gazdaságosság és a pénzügyi egyensúly elve. Az üzemek mindefféle gazdasági rendszerekben előfordulnak, és a rendszerfolyamatok szempontjából inputokat alakítanak át autputokká. A német fogalomhasználatban a gazdasági alapegységek a közösségi háztartásokra, a magán háztartásokra és az üzemekre tagolhatók. Piaccgazdasági keretek között alapvetően kétféle üzem típust lehet megkülönböztetni: a vállalatokat, valamint a nyilvános (köz-, közigazgatási) üzemeket. (Székely, 2000)

Az angolszász országokban a farm elnevezést használják a mezőgazdasági termelő egységekre. A farm lehet bármilyen típusú mezőgazdasági üzem, vállalat (family farm: családi gazdaság, co-operative farm: mezőgazdasági szövetkezet, large-scale farm: nagyüzem, small-scale farm: kisüzem stb.), elsődleges jellemző a tevékenységi kör. Az angolszász üzemgazdasággal, farm menedzsmenttel foglalkozó szakirodalomban kevésbé jelenik meg éppen ezért az üzem (gazdaság) fogalmának lehatárolása, a szerzők többsége vallja azt az elvet, hogy minden mezőgazdasági egységre ugyanazok az elvek érvényesek, függetlenül a méret, a tulajdon, a szerveződési kérdések különbségeitől. (Kay–Edwards, 1981; Castle–Becer–Nelson, 1992)

Az angolszász nomenklatúra szerint a családi gazdaság fogalma alatt az egy család tulajdonában lévő és/vagy egy család által üzemeltetett gazdaságot értjük (a tulajdon öröklése útján átadott birtokot). A családi gazdaságok sokféle formát ölthetnek, a kisgazdaságoktól a nagyobb, intenzív gazdálkodási gyakorlatok mellett működő gazdaságokig. Szerepüket egy 2016-os, a World Development folyóiratban megjelent tanulmány alapján szemléltetem. A mezőgazdasági termelő egységek – üzemek – 98%-a családi gazdaság (family farm), a termőföld 53%-át művelik, és eltérő mértékben, de a világ országaiban a hazai kalóriaszükséglet 36–114%-át állítják elő. (Graeub–Chappell–Wittman–Ledermann–Kerr Bezner–Gemmill–Herren, 2016) A családi gazdaságok jelentőség vezetett oda, hogy 2014-t az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ) a családi gazdálkodás nemzetközi évének nyilvánította.

A teljesség igénye nélkül szükséges utalni arra, hogy az angolszász területen a mezőgazdasági üzemek (farmok) létevel, méretével kapcsolatban a földbérlet és a földtulajdon, mint a tovább fejlődés korlátja jelenik meg. A farm – mezőgazdasági üzem – magát a 'birtokot, a gazdálkodás egységét jelenti'. (Lee–Boehlje–Nelson–Murray, 1980; Kárpáti–Nábrádi, 1990; Castle et al., 1992; Kay, 1994)

Megnézve az 1985-ben kiadott Agrárökonómiai kislexikonban értelmezett – gazdálkodási egységeket kifejező és egyben a szocialista gazdasági rendszer sajátosságaira is rávilágító – fogalmakat a következő elnevezéseket találni: állami vállalat; gazdaság – mint a társadalmi tevékenységek egészének értelme –; háztáji gazdaság; mezőgazdasági szakcsoport; szövetkezet; szakcsoport; termelőszövetkezet; üzem. (Az 1980-as években létező további jogi formák felsorolásától eltekintek.) Ki kell emelni, hogy ebben az időben az üzem elnevezés nem a klasszikus gazdálkodási egység értelemben volt használatos, valójában üzemegységet jelentett, egy nagyobb gazdasági rendszerben. „Üzem: A vállalaton belüli termelésszervezési egység, a mg. vállalat egy szakosított része, illetve önálló ágazata, amely jól elhatárolható mind területben, mind funkcióban, s félkész v. végterméket (szolgáltatást) állít elő... Ma még használják a régi mg. üzemtanból átvett Üzem fogalmat, mint vállalati kategóriát és mg. Üzemen mg. vállalatot értenek.” A vállalat ugyanakkor mint „a népgazdaság gazdálkodási alapegysége”... jelent meg. (Burján–Fébo, 1985:223–226)

Ehhez képest az ezredforduló után leggyakrabban a mezőgazdasági vállalat, gazdaság és farm elnevezést használja mind a szakma, a gazdasági sajtó, mind a köznyelv tükrözve a bekövetkezett gazdasági társadalmi rendszerváltást is.

A mindennapi szaknyelvben a birtok kettős értelmezéssel bír. Jelenti egyrészt a tulajdonilag lehatárolt egységet, ugyanakkor magát a gazdálkodás egységét is. Általánosságban a birtok a magánjog egyik legnehezebben meghatározható fogalma. Maga a birtok megszerzése egy dolog feletti tényleges rendelkezés, hatalom megszerzését jelenti, függetlenül attól, hogy a szerzés öröklés, adás-vétel (átruházás) révén jön létre. Ennek az értelmezésnek érdemi kapcsolata az üzemgazdasághoz a „rendelkezési jog” mentén van, ami azt jelenti, hogy például a földbirtok, mint a mezőgazdasági termelést megalapozó erőforráshoz köthető minden döntés (és felelősség), tehát a birtokon gazdálkodóhoz kötődik. Természetesen a birtok tulajdonosa ezt a jogot átruházhatja például bérleti szerződéssel, azonban a gazdálkodás egysége ekkor is a birtok maga.

A Földforgalmi törvény értelmezésében a birtok a jogosult tulajdonában, hasznélvezetében vagy bármely más érvényes jogcímen használatában álló valamennyi föld. Erőforrás oldalról határolja le az egységet, a birtok nem magát a gazdálkodás egységét jelenti. A jogszabály definiálja a mezőgazdasági üzemet: az azonos céllal működtetett mezőgazdasági termelési tényezők (föld, mezőgazdasági felszerelés, egyéb vagyonelemek) szervezeti alapegysége, amely a gazdasági összetartozás révén gazdálkodási alapegység is.

A tanya a település külterületén fekvő, legfeljebb 1 hektár nagyságú olyan földrészlet, amelyhez a föld mellett növénytermesztés és állattenyésztés, továbbá az ezekkel kapcsolatos termékfeldolgozás és terméktárolás céljára létesített lakó- és gazdasági épület, illetve ilyen épületcsoport is tartozik, vagy az olyan földrészlet, amely az ingatlan-nyilvántartásban tanyaként szerepel. (Földforgalmi tv. 5.§ 3.; 20. és 25. pont) A mezőgazdasági üzem és a tanya utal az ott folyó termelésre és bizonyos értelemben magára a szervezési keretre is.

A gazdaságstatisztika megkülönbözteti a gazdasági szervezetet, ideértve a jogi és nem jogi személyiségű vállalkozást, továbbá az egyéni vállalkozókat és az egyéni gazdasági tevékenységet folytatókat. A gazdaságtipológia a mezőgazdasági üzemek (gazdasági szervezetek és egyéni gazdaságok) ökonómiai méret és tevékenység típus szerinti besorolását a gazdálkodás típusa szerint hierarchikus rendszerben kategorizálja (a tevékenységek jellege és a méret – az előállított standard fedezeti hozzájárulás (SFH) – alapján). Az így képzett I-X osztály megfelel az uniós kategóriáknak, azonban magyar gyakorlatot – a polarizált szerkezetet – követve az I. osztályt 4, a X. osztályt 3 intervallumra bontja KSH. A gazdaságok ökonómiai méret szerinti csoportosításának alapja az Európai méretegység (EUME), a gazdaságok ökonómiai méret (üzemméret) szerinti osztályozásának egysége. 1 EUME megfelel 1200 euró SFH-értéknek (megközelítőleg 432 ezer Ft SFH, ami átlagosan kb. 1080 ezer Ft bruttó termelési értékkel állítható elő). (KSH, 2022)

A mezőgazdasági üzem, mint gazdálkodási egység kiterjesztését jelenti, ha a tulajdoni és használati jogot megtestesítő birtokoktól (gazdaságok) elvonatkoztatva, bizonyos tevékenységeket nem egyedileg, egyenként végeznek el, hanem az egyedi gazdaságok megteremtik az erőforráskoncentrációt, tőkehatékonyt is eredményező „közös” működést. Ez ténylegesen a termelés méretének növelését – kiterjesztését – eredményezi. Ismert közgazdasági evidencia, hogy a hatékonyság növelésének egyik lehetséges módja az üzemméret növelése.

Az üzem fogalma az üzemméretet szempontjából a továbbiakban kétős értelemben alkalmazható:

- a) alanyi (természetes) üzem alatt értendő az a gazdaság, amelyben a tulajdonos(ok) a saját tulajdonú vagy bérelt tőkejóságokat tartósan egy egységes rendszerként működteti(k); ez lehet önálló őstermelői vagy egyéni gazdaság, családi gazdaság, gazdasági társaság, szövetkezet;
- b) virtuális (kvázi) üzem alatt pedig azok az alanyi (természetes) üzemekből álló gazdálkodói együttműködések értendők, amelyet a tulajdonosok megegyezéses alapon azért hoztak létre, hogy a saját vagy közösen megszerzett, illetve bérelt tőkejóságokat úgy működtessék, hogy azok hatékonysága – a kihasználás növelésével – növekedjen, ezáltal a kapacitás egység költsége csökkenjen. Virtuális üzem például a gépi bérvállalkozó által kiszolgált terület vagy a gépkör-tagok gazdaságainak együttes területe. (Takács, 2000; Takács–Takácsné, 2003)

A virtuális üzemméret növelése iránti igény nem új keletű dolog. Ennek kiváltó oka volt, hogy a technikai és technológiai váltás a termeléshez lekötött holt munka tőkeértékének növekedésével jár, ami a termelők egyre nagyobb hányada számára egyedileg finanszírozhatatlan lett. Egyidejűleg vált jellemzővé a növekvő kapacitásigény és kapacitásfelesleg, rontva az eszközkihasználást, így az abban lekötött tőke hatékonyságának romlott.

A virtuális üzemen olyan

- individuumok (természetes, vagy természetes és jogi személyek) együttműködésen alapuló, koordinált gazdasági tevékenység végzését értendő;
- amelynek célja termék előállítás, szolgáltatásnyújtás;
- továbbá az együttműködésben résztvevők együttes hasznának maximalizálása; olyan formális (például egyesület) vagy informális (például egy-egy gépi bérvállalkozó által kiszolgált üzemek) szervezeti keretben, amely
- lehetővé teszi az együttműködés révén egyesített tőkejóságok, az erőforrások, benne a humán erőforrás hatékony használatát;
- az együttműködésben – saját döntésük alapján – fenntartják individuális tulajdonosi jogukat az eszközeik felett, de önként vállalt kötelezettségként azok használata során felesleges kapacitásaikat – tervezhető módon, előzetes megállapodások alapján – átadják

- önköltségen (gépkör) vagy nyereséggel (gépi bérvállalkozó) kalkulált díjjal más termelők számára szolgáltatásnyújtás formájában;
- továbbá a kapacitások létesítése előtt a későbbi hasznosításról egyeztetés történik annak hatékony kihasználására, az együttműködés szintjén a fajlagos géphasználati költségek optimalizálására, ennek révén a jövedelemhányad növelésére.

A virtuális üzem az üzemméret bővítésével egyrészt lehetővé teszi a méretgazdaságossági előnyök kihasználását, azonban figyelemmel kell lenni bizonyos hátrányokra is. Ismert, hogy az üzemméret növelésével növelhető a vállalati erőforrások hatékonysága, csökkenthető a tevékenység összetétel kockázata, kihasználható a specializáció előnye úgy, hogy közben a többtermékűség kockázatsökkentő hatása fennmarad. Hátrányként kell megemlíteni, hogy a munkaszervezési nehézségek mellett esetenként az információáramlás romlását, a logisztikai távolságok növekedéséből adódó költségnövekedést, szervezési anomáliákat. Mivel a virtuális üzemben egyedi gazdaságok – és vezetőik – vesznek részt, a hátrányok a résztvevők bizalmi szintjétől, együttműködési hajlandóságától, tulajdonosi motivációjától is függenek. A virtuális üzem létrejöttére jó példa a gépkörök megalakulása, Japántól Ausztrián keresztül Németországig. Ez a szerveződés olyan megoldást jelent, ami során lehetővé vált egyrészt a fejlesztésekhez szükséges tőke biztosítása, másrészt a létrejövő kapacitások hatékonyabb kihasználása. (Takács–Hajdú–Nagy–Kárpáti, 1996; Takács, 2000; Takács, 2008)

Természetesen más formában is elképzelhető a virtuális üzem, mint kiterjesztett gazdálkodási formáció. Egyes tevékenységek, műveletek elvégzésének szolgáltatásként történő igénybevétele, a 'termelési' rendszerek működése is megemlíthető, mint a hatékonyság növelésének lehetséges útja, de a jelen tanulmány témája szempontjából a kérdéskör kifejtése nem releváns.

Az üzem fogalmának kialakulása – történeti áttekintés

Ezt a gondolatsort elsődlegesen Székely Csaba Mezőgazdasági Üzemtan I (2000; 2008) munkája, továbbá a Gazdálkodásban (2008) megjelent – Székely Csabával közösen jegyzett – tanulmány, illetve 2020-ban a Gazdálkodásban megjelent tanulmányom alapján foglalom össze, kiegészítve mélyebb történeti kitekintéssel. Ennek során a Római Birodalom, mint az

európai gazdaságtörténet máig hatással levő politika-gazdasági formációjának néhány gazdálkodással kapcsolatos alapvetését igyekeztem felvilágot tenni. Tekintsük át – a teljesség igénye nélkül –, hogy a fogalom használatát mi és hogyan előzte meg történelemben, különböző időszakokban.

Szemelvények a régmúltba nyúló előzményekből

Az írásos történelmi dokumentumokat megelőzően is fellelhető volt nem csak a birodalmak, uradalmak, később az egyházi birtokok, latifundiumok működésére vonatkozó elvek és mindaz, ami az adók megállapításához szükséges volt. Nem elmélyülve a római birodalom működésének ez irányú jellemzésébe, hadd jegyezzem meg, hogy a szőlőtermesztés, a borkészítés igen szervezett folyamatot követelt meg, ha elfogadjuk Nicholas Purcell ókortörténész számításait, miszerint az i.sz. 2. században Róma ellátáshoz többek között borból évi 800 000 hektoliterre volt szükség, sokszor víz helyett is bort ittak az emberek! (Grüll, 2019:27) Ahhoz, hogy a közel 1 millió lakosú Róma, mint város, élhető legyen, a szükséges élelmiszert meg kellett a birodalomban termelni, el kellett juttatni és mindez a provinciák megadóztatásával volt megvalósítható. Ahhoz, hogy átlátható legyen a folyamat – a mai értelmezésben vett üzemekben/gazdaságokban – is dokumentálni kellett a termelést. A római szőlősgazdák már az i. e. I. század végén áttértek a nagyobb hozamú gazdálkodásra. Egy iugerumon (i.e. római hold {2500 m²}) hét-nyolcezer liter bort szüreteltek, de a megfelelő talajműveléssel, kapálással, trágyázással a hozamot emelni lehetett. Mint ingatlan vásárlása, a szőlősgazdálkodás, a bortermelés kedvező befektetés volt, a szőlősgazdáknak természetesen a bortermés, az ecet, valamint a passum (i.e. aszú bor) eladásán kívül még egy bevételi forrásuk volt: a szőlő venyigék értékesítése. A szőlő megműveléséhez a rómaiak jól értettek. Nagy gondot fordítottak a talaj és a megfelelő szőlőtőke kiválasztása mellett magára a telepítésre, arra, milyen irányból éri a nap, honnan kapja a szelet. A jó gazdák háromszor is megkapáltatták, bőven trágyázhatták a földet. A szőlőtőkék mellé vagy karókat vertek le, vagy a szőlőből lugasokat képeztek. Azt, hogy a szőlőt melyik évben és hol szüretelték, hol készült a bor, az amphorákra ráírták, továbbá a bortermelő és a bort forgalomba hozó kereskedő nevét is rávésték. (Ürögdi, 1969) Mi ez, ha nem a mezőgazdasági birtokon, mint üzemi egységben történő gondolkodás mentén maga a gazdálkodás?

Ugorva egyet a történelemben, a korabeli magyar királyság mezőgazdasági termelés dominanciájával jellemezhető feudális korban a (mezőgazdasági) termelési egységek alapvetően önálló gazdaságok voltak,

amibe beleértendő a különböző adójellegű terhek (kilencedek, tizedek) terménnyel történő megfizetése. A megtermelt felesleget – elsősorban az egyházi és az uradalmi gazdaságok – részben cserekereskedés révén, részben a pénz közbeiktatásával értékesítették. A szükséges élelmiszert és más alapvető nyersanyagokat kezdetben a háztartásokhoz kötődően, jobbágytelkeken (később) parasztgazdaságokban, portákon és tanyákon állították elő. A termelés túlnyomó részben egyszerű eszközökkel, hagyományokra alapozva és kevésbé változó szerkezetben folyt. A kétnyomásos művelésben a földeket két részre, nyomásra osztották: az egyikbe gabonát vetettek, a másik ugaron maradt, itt legeltették az állatokat. Az ugart a legelő állatok megtaposták a földet („megnyomták”), egyben trágyázták is, amit kezdetleges szántás után a következő évi vetésre „előkészítettek”. Ezt a gazdálkodási módot szorította ki később a föld korlátozottsága okán a háromnyomásos földművelés. Az egyenlően felosztott föld első harmadába ősszel gabonát (búzát, rozsot), a másodikba tavasszal árpát, rozsot vagy zöldséget vetettek, a harmadik nyomást pedig ugaron hagyták („pihentették”). A Norfolk-i négyes vetésforgó a XVIII. század végén vált gyakorlattá. (1. cukorrépa (később további ipari növények kerültek be a forgóba; 2. tavaszi árpa vöröshere alávetéssel; 3. vöröshere; 4. év őszi búza). Mindez alapján a gazdálkodás „üzemi szinten” megtervezetten folyt és további – dokumentálási kötelezettségeket is vont maga után. Az önellátáson felül elsődlegesen az adójellegű kötelezettségek teljesítése volt a cél, azonban a nagyobb gazdaságokban már árualap is termelődött, ami bekapcsolódott a kereskedelembe. (Elég csak a mezővárosokra gondolni.)

Egy 1804-ben megjelent kis könyvecskében Muskatirovics János a marhahústermeléssel kapcsolatosan a marhatartás – legeltetés – mezővárosi marhaszék, mint termékpálya megtervezése során érvel a hízott marhák lábán történő értékesítése mellett például a lengyel piacokon. Gondolatainak kiindulópontja a „mezőgazdasági üzem”, az, hogy hogyan célszerű a téli és a nyári szállás kialakítása, megszervezése. (Muskatirovics, 1804).

Az üzem fogalom, mint mezőgazdasági termelő egység megjelenése

A fejlődés előrehaladtával, a nagybirtokokon előtérbe került a gazdálkodás és értékesítés folyamán a racionális gazdálkodás (tőkésként kezdtek gondolkodni a birtokaikról a földesurak). Ez a nyereségre való törekvés jelentette. A mezőgazdasági termelés célja egyre inkább nem a termelés növelésére vonatkozó törekvés volt, hanem hogy „a költségek fedezése

után minél nagyobb tiszta nyereségre tegyenek szert” a gazdálkodók. (Sporzon, 1890).

Ezek a gondolatok megalapozták a tudományos üzemgazdaságtan elveinek a tisztázását, sok szempontból megelőzve az ipari termeléssel kapcsolatosan kialakuló vállalatgazdaságtant. Jelen tanulmánynak nem célja az üzemtan, mint tantárgy oktatás-történetének a bemutatása, azonban több esetben az üzem fogalmát és jelentésének változását én is a koruk üzemtani (tan)könyvei mentén mutatom be.

Sprozon Pál (1831–1917) a gazdasági szakoktatás tanulmányozásának céljából nyugat-európai utazást tett. Ezt követően, 1867-ben a keszthelyi Gazdasági Felsőbb Tanintézet igazgatói tisztsége mellett üzemtant oktatott, majd 1874-től Magyaróvárott folytatta oktatói, szervezői és publikációs tevékenységét, több évtizedre meghatározva a mezőgazdasági üzemtani alapelveket. A magyar szakirodalomban a „mezőgazdasági üzemtan” elnevezést először az 1882-ben megjelent azonos című művében alkalmazta, a korábbi kiadásban használt „üzlettan” helyett. Meghatározta az ágazatok fogalmát, célját, utalt a köztük lévő kapcsolatrendszerre. Értelmezése nem csak a természetes kapcsolatokra, folyamatokra terjedt ki, hanem az üzemben belüli tevékenységek közötti gazdasági kapcsolatokra is. A gazdálkodás során az üzemben okszerű eljárásokat kell megvalósítani, amelyek a termelési költségeket minél magasabb tiszta haszonnal (nyereménnyel) állandóan megtérítik, azaz tartamosan több javakat termel, mint amennyit felhasznál és elfogyaszt. Már az üzemtan fejlődésének korai szakaszában nagy fontosságot tulajdonítottak a gazdasági tervezésnek és a vagyonnal való helyes gazdálkodásnak. Az akkori megállapítások szerint a termelés szervezésének fő kelléke az üzemterv készítése. Az üzem – mint termelő és egyben szervezési egység – vizsgálatokor középpontban mindig az a kérdés állt, hogy az adott természeti, közgazdasági keretek között miként lehet ésszerűen működtetni és fejleszteni a termék-előállító, továbbá az azzal összefüggő szolgáltató, feldolgozó, beszerzési, értékesítési tevékenységet végző mezőgazdasági egységeket. A termelési keretek megváltozása, a mezőgazdaság műszaki fejlődése magával vonta nem csak az üzemtani elméletek és módszerek fejlődését, hanem a vállalati működést vizsgáló mikroökonómiai (közgazdaságtan) és később a menedzsment tudománybeli tagozódását is, eredményeinek adaptálását is.

Az első átfogó, tudományos igényű magyar mezőgazdasági üzemtani szakkönyv szerzőjének Hensch Árpád (1847–1913) tekinthető. Hensch

szerint a mezőgazdaságtan a mezőgazdaság körébe tartozó valamennyi ismeretet magába foglalja, amelynek az üzemtan az egyik lényeges része. (Hensch, 1911) A mezőgazdaságtannak a technikai része a termeléstan, az ökonómiai vagy üzleti része az üzemtan. Hensch az üzemtan tárgykörébe sorolja a gazdasági számviteltant és a becsléstant, valamint a kereskedelemtant is. Reichenbach (Nagypataki) Béla (1887–1960) szerint „a mezőgazdasági üzemtan arra tanítja meg a gazdát, hogy miként kell a gazdaságot az adott viszonyoknak megfelelően úgy berendezni, megszervezni és vezetni, hogy a gazdálkodás a legnagyobb állandó jövedelmet biztosítsa”. Reichenbach (1932) a mezőgazdasági üzemek szervezésének, irányításának módját a gazdák feladatainak, munkakörének leírásával határozta meg. Eszerint „a gazda kötelessége: 1. a termelést megszervezni, 2. a vagyont fenntartani, 3. a munkákat vezetni, 4. üzletet kötni és 5. a számadást vezetni.”

Az üzem fogalma alatt tehát azt a gazdasági egységet értették, amelyben maga a mezőgazdasági termelés folyik, lényegi eleme, hogy az előállított termékek nem kizárólagosan az önellátást célozzák meg, a többlet megjelenik az árukereskedelemben.

A XIX. század második felében – párhuzamosan a közgazdaságtani irányzatok fejlődésével – megjelent és megerősödött a mezőgazdasági üzemek értelmezésében a rendszerszemléletű megközelítés, az üzemeken belül megkülönböztetésre kerültek az ágazatok. Ez a gondolatsor tükröződik a fent említett szerzők munkájában is.

Az ipari termelés erősödésével, az I. világháború alatti és utáni társadalmi–gazdasági átalakulás megváltoztatta a mezőgazdaság szerepét. Ormándi János már 1916-ban arról értekezett, hogy az állatállomány háború alatti (első két éve!) 25-30%-os csökkenése, az ígás- és kézimunkaerő nagymérvű hiánya milyen gondokat okozott. Az akkor gazdaságok – üzemek – egyharmadát lehetett olyannak tekinteni, amelyek méretük, szervezettségük, erőforrásaik alapján „képesek belépni a többlet-termelésbe”. Azt is kifejti, hogy a sokat hangoztatott „nagy háborús jövedelem” valójában nem létezett, mert ha egyedi szinten árbevétel növelést el lehetett érni, annak ára a föld, az erőforrások termelőképességének a csökkenése volt. Fogalmilag a birtok kifejezést használta a gazdálkodás egységére, de a termelés fokozásához szükséges feltételek, lépések taglalásakor a Sporzon által a mezőgazdasági üzemek ismérveiként meghatározottakat írta le. A teljesség igénye nélkül: éghajlati viszonyokhoz való szigorú alkalmazkodás; közlekedési rendszerek eszközeinek a mezőgazdaság érdekeinek megfelelő fejlesztése (ld. infrastruktúra!); a birtoknagyságok aránytalan

megoszlás megváltoztatása (15-20 holdtól 1000 holdas méret fejlesztése); a szakértelem hiányának kérdése (képzés, tanult fők); birtoktagosítás stb. Két, általa a termelés növekedés gátjának tekintett további tényezőként a tökéletlen talajművelés miatti talajminőség romlást és a hitelezés korlátosságát említette. Felhívta a rendszeres számtartás-vezetés fontosságára is a figyelmet, ami a jövedelmező üzletágak felismerésének, a termékeny eszmék ébredésének, a hasznos befektetések és az okos takarékoság megalapozásának az előfeltételei. No, és nem utolsó sorban, ezzel tudnak megfelelni a gazdák „... a jövedelemi adótörvény rendelkezéseinek” elkerülni, hogy „... igen könnyen anyagi károsodásnak legyenek kitéve a jövedelemi adó megállapításakor” (Ormándi, 1916:366)

Az első világháború előtti és utáni időszakban a földbirtok megoszlást a törpegazdaságok dominanciája jellemezte, 1895-ben a gazdaságok 53,6%-a volt törpebirtok (0-5 kh), az összes terület 0,6%-án 'gazdálkodtak', míg 1935-ben a részarányuk 72,6% volt és a terület 10,1%-a tartozott hozzájuk. A kisgazdaságok (5-100 kh) aránya 44,4%, az általuk birtokolt terület 46,5% volt 1895-ben, míg 1935-ben 26,6%-ot tettek ki és a terület 31,8%-át birtokolták. A középgazdaságok (100-1000 kh) súlya is eltolódott a két időpont között, míg 1895-ben a gazdaságok 0,8%-a tartozott ebbe a kategóriába, az összes terület 15,4%-val, 1935-ben arányuk 0,7% volt és már a terület 18,2%-át művelték. A 0,2% nagygazdasághoz tartozott a terület 32,2%-a 1895-ben, 1935-ben az összes gazdaság 0,1%-a tartozott ebbe a kategóriába, a terület 29,9%-ával. (Gunst-Lökös, 1982; Tóth, 1988; Takács, 1997)

Miért halkult el a mezőgazdasági üzem fogalmának használata?

A II. világháború utáni időszakra vonatkozóan a Gazdálkodásban 2008-ban és 2020-ban megjelent két tanulmány legfontosabb megállapításait emelem ki az üzem fogalmának tartalmi változását illetően.

Az 1945-ös földreform, az ezt követő földosztás, a magántulajdon limitálása elaprózott birtokstruktúrát eredményezett, ugyanakkor a háború előidézte kár a termelő ágazatok közül a mezőgazdaságot érte talán a leg súlyosabban, 1938-as értékre számolva 53% volt a kár értéke! A földreform következtében 400 000 új gazdaság jött létre, a juttatott föld átlagos nagysága 5,1 kh (2,8 ha) volt. A földreform nem oldotta meg, nem oldhatta meg valamennyi nincstelen paraszt megélhetési gondjait, a továbbra is jellemző törpebirtokok nem voltak képesek árualapot termelni. (Fazekas, 1995) Megszüntették az 1000 kh feletti nagybirtokokat, 5,6 millió kh föld cserélt gazdát és közel 642 ezer igényjogosult kapott földet.

A rövid ideig tartó megerősödés után a kis- és középparaszti réteg sorsa a mezőgazdaság átszervezése során pecsételődött meg (kulákliszták kérdése), így ebben az időben nem igazán lehetett az üzem elnevezést felteni, mint a gazdálkodás alapját jelentő egység fogalmát.

Reichenbach és Kulin (1947) A kisgazdaságok üzemtana című műükben még a nagyüzem (hogy ez milyen lesz, mennyiben fog eltérni a korábbi földbirtokoktól, nem volt ismert) és a parasztgazdaságok közötti szerkezeti különbség okán levezették, hogy a mezőgazdasági munkások foglalkoztatása, a munkatan lesz a gazdasági javak, a gépek, eszközök mellett a legfontosabb eleme a jövedelem képződésének. Valójában ezzel a technológiai fejlődés, valamint a munkaerő és munkaszervezés fontosságát jelezték előre.

A földreformot követő közel húsz év során kialakult a nagyüzemi struktúra. Kezdetekben a szovjet szovhozoknak és kolhozoknak megfelelően kialakításra kerültek az állami gazdaságok és a termelősövetkezetek, a mezőgazdasági gépállomások. Nagyrészt ezekre alapozódott az ország alapvető mezőgazdasági termelése. A magángazdálkodás – az önálló üzem, illetve kisebb gazdaságok – perifériára kerültek és csak a fejlődés későbbi szakaszában térhettek vissza nagyobb arányban, különféle keretek közé szorítva (háztáji gazdálkodás) és jelentőségüket többnyire lebecsülte a szakma is. Ebben az időszakban a mezőgazdasági üzem tehát olyan vállalati formákat jelentett, mint az állami tulajdonban és irányítás alatt álló állami gazdaságok, valamint a speciális tartalmú termelősövetkezetek. Ezek a tagok nem mindig önkéntes személyi és vagyoni társulása útján létrehozott, közösen végzett, személyes munkán alapuló szocialista nagyüzemek voltak, tervszerű – az állam által jelentősen szabályozott – vállalati gazdálkodást folytatva. (Dobos–Jankó–Tóth–Vágsellyei, 1965; Csáki–Vági, 1975; Csete–Gönczi–Kádár–Vadász, 1967; Gönczi, 1983)

Fontos megjegyezni, hogy az üzem, mint gazdálkodási egység céljaként a korabeli szakirodalom a hatékonyságon túl a jövedelem termelését, így a jövedelmezőséget tekintette. Itt szoros a kötődés a vállalatgazdasággal foglalkozó szerzők értelmezéséhez (Gönczi et al., 1967; Kádár, 1981; Chikán, 1992; Kopányi, 1992). A váltás szükségességét már Erdei (1960) is felismerte, aki szerint a mezőgazdasági vállalat méretének növekedésével már nem lesz képes a döntést és az irányítást a régi módon megoldani az üzem; a fejlődéssel növelni kell az egységek önállóságát, és a vállalati belső funkcióknak elsősorban az önálló üzemi egységek munkájának egybehangolására kell irányulnia. (Bíró–Etter–Erdei, 1960) Változást jelentett az 1960-as években megindult, majd az 1970-es évek elején lezajlott

műszaki-technológiai lépésváltás, ami a termelési rendszerek megjelenésével vált általánossá. A gazdasági reform új gondolatoknak nyitott teret az üzemtanban is, így az üzem, üzemgazdaság fogalma is más értelmezésben jelent meg, átvéve a nemzetközi üzemgazdasági elméleteket, tervezési és döntéselőkészítési módszereket.

Az üzem és az üzemtan ebben az időben elsődlegesen a nagyüzemet jelentette és a nagyüzemi folyamatokkal foglalkozó tudományterületté vált. A magyar mezőgazdasági üzemtani iskolák fejlődésében legalább négy nagy időszakot lehet megkülönböztetni: a II. Világháború előtti, klasszikusnak nevezhető korszakot, az 1950-70 közötti tervgazdasági időszakot, az 1970-90 közötti reform időszakot és a rendszerváltás utáni átalakulás piacgazdasági időszakát. A tudományterület fejlődésére mind a négy korszakban nagymértékben hatottak a nemzetközi áramlatok és iskolák, de mindenkor markánsan kirajzolódtak a hazai üzemtani tudomány sajátos vonásai is. Ezzel a témakörrel több tanulmányban foglalkozott többek között Székely Csaba (2000; 2008); Pfau Ernő és Nábrádi András (2004); Takácsné György Katalin (2020).

A tervgazdasági időszak gyakorlatában a túlzott koncentrációra adott válaszként a nagyüzemekben nem csak a termelési szerkezet átalakulása kezdődött meg – ideértve a nem mezőgazdasági tevékenységek integrálását is –, de megindult egy egyfajta differenciálódás. Ez jelentette egyrészt a már korábban létrejött nagyüzemi szféra és a kistermelés részleges szétválasztását, egy sajátos munkamegosztás kialakulását. A termelőszövetkezetek háztáji gazdaságai, a kiegészítő gazdaságok és más formák átvették azokat a munkaigényes tevékenységeket, amelyek irányítási igényét a túlzott adminisztráció az élőmunka igényét annak szezonalitása miatt a nagyüzemek nem tudták volna kielégíteni. Másrészt megindult a vállalatokon belüli egységek hatáskörének, öntevékenységének és önállóságának fokozatos növelése. Ebből következően a mezőgazdasági termelés eltérő méretű egységekben folyt, nagyüzemi és kisüzemi szinten, egymással párhuzamosan.

Elterjedt az üzem fogalmának az az értelmezése, miszerint az üzem a vállalaton belüli termelésszervezési egység, a mezőgazdasági vállalat önálló ágazata, amely jól elhatárolható mind területben, mind funkcióban és félkész vagy végterméket állít elő. Megkülönböztetésre kerültek a termelő, a szolgáltató üzemek, valamint a mezőgazdasági vállalat fő tevékenységi körébe nem tartozó termékeket/szolgáltatásokat előállító mel-

léküzemágak. (Burján–Fébo, 1985; Szakál, 1985; Molnár–Szabóné Medgyesi, 1987; Tóth, 1988) Szükséges kiemelni, hogy az üzem továbbra is olyan – önállóan értelmezhető, elszámolható – egységet jelentett, amelynek eredménye meghatározható volt.

A rendszerváltást megelőző évre (1988-1989-re) lezajlott egy erőteljes koncentráció a mezőgazdasági termelő egységeket tekintve, amelyek mellett jelen volt a nem kis számú kistermelő. Az állami és szövetkezeti szektorban 129 állami gazdaság és 1245 termelőszövetkezet alakult ki, 3000 hektár feletti átlagos mérettel, művelve a szántóterület 89%-át. (Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv, 1989; 1990).

30 év – a rendszerváltozás és a mezőgazdaság átalakulása

Az 1989-90-ben bekövetkezett gazdasági társadalmi rendszerváltás átalakította a tulajdonosi és üzemi struktúrát, jelentősen megnövekedett a mezőgazdasági szereplők száma, megnőtt azon vállalkozási formák száma (természetes személyek, jogi személyiséggel nem rendelkező, jogi személyiséggel rendelkező társaságok), amelyek keretében mezőgazdasági termelést folytatnak. (Laczka, 1992; Harcsa–Laczka–Oros–Schindele, 1992; Laczka–Oros–Schindele, 1994) A mezőgazdasági termeléssel foglalkozó „üzemek” száma meghaladta a másfél milliót.

Mind a szakmában, mind a tudományban visszatért a Hensch–Reichenbach-féle üzem fogalom értelmezése. Az üzem tehát ismét olyan szervezetet jelent, amelyben a termelési tényezők (erőforrások) összehangolt, tervszerű gazdálkodás révén kerülnek hasznosításra. Ebben az értelmezésben mezőgazdasági üzem a családi gazdaság is, amely jellemzője, hogy döntően a család munkaerejére alapozott, jövedelemorientált, áru-termeléssel is foglalkozó vállalkozás, amelyek alkalmazhatnak időszaki, esetleg állandó munkaerőt is. (Szakál, 1993; Takácsné, 1994; Laczka, 2001; Hegyi–Kacz–Kettinger, 2008)

A témához kötődően meg kell említeni, hogy mit is vizsgál és kutat mezőgazdasági üzemtan, mint alkalmazott tudomány. Az üzemtan – függetlenül azok jogi formájától – a mezőgazdasági vállalkozásokban folyó termelő, szolgáltató és egyéb tevékenységek racionális kialakításával, jövedelmező működtetésével és fenntartható fejlesztésével foglalkozó tudományterület. Ráépül és kiegészíti a termelési folyamatokat, biológiai rendszereket feltáró, oktató tárgyakra (növénytermesztés, állattenyésztés, kertészet, műszaki-technológiai ismeretek) és magában foglal számos szervezési, menedzsment kérdéskört is. Ha elfogadjuk, hogy a mezőgaz-

dasági üzemtan egyrészt foglalkozik a mezőgazdasági vállalatok formáival, környezetével és kapcsolatrendszerével, méri a „vállalati” eredményt, irányítja és szervezi (tervezi, elemzi) a folyamatokat (menedzsment), taglalja az egyes ágazatok, ágazatcsoportok (növénytermesztés, állattenyésztés, szolgáltatások, feldolgozás stb.) ökonómiai-szervezési alapelveit a teljes termékpálya mentén, közel járunk a vállalatgazdaságtan tárgyköréhez. Már nem tekinthető újdonságnak, hogy a természeti erőforrásokkal, a környezettel kapcsolatos ismeretek mellett az ökociklusok mélyebb elemzése is beépült az üzemtan alapjaiba.

Ugyanakkor hangsúlyozni kell, hogy a mezőgazdasági üzemeket más vállalatoktól az különbözteti meg, hogy alapvetően természeti környezetben, biológiai rendszerekkel folytatják termelésüket, de egyben ipari, kereskedelmi és szolgáltató tevékenységet is végeznek. Maga a mezőgazdasági üzem olyan, integrált egészet alkotó gazdasági rendszer, amelyben szerves egységet képvisel a vállalat erőforrásai között a növények, az állatok, a tartós eszközök, anyagok (készletek) mellett az ember, mint meghatározó termelési tényező. A működés feltételrendszerének kialakításakor, a folyamatok szervezésekor tehát előtérbe kell helyezni, hogy alapvetően biológiai szervezetekkel, természeti környezetben gazdálkodik, és akkor lehet sikeres, ha alkalmazkodik a feltételekhez, azoknak megfelelően választja meg tevékenységi körét, határozza meg a termelés színvonalát.

A mezőgazdasági üzemek szerepe nem értelmezhető csak és kizárólag a „vállalati gazdálkodási elvek” mentén. Meg kell felelnie a multifunkcionális mezőgazdasággal szemben támasztott követelményeknek is, miszerint a termelési funkciók mellett a mezőgazdasági üzem be kell, hogy töltsön térségi (regionális), a földdel kapcsolatos és ökológiai, valamint szociális és kulturális funkciókat. Ennek a témának a további taglása azonban meghaladja jelen tanulmány kereteit.

Összegzés

Itt kívánok visszakapcsolódni a történeti kitekintésre, miszerint a gazdálkodás feladata a rendelkezésre álló erőforrások hatékony felhasználásának megtervezése, szervezése és célja a gazdasági értelemben vett gazdasági hatékonyság elérése, majd erre alapozva a pénzügyileg is sikeres „vállalkozás”.

Az üzem fogalma alatt tehát magát a gazdálkodó egységet kell érteni, függetlenül annak jogi formájától, méretétől. Nincs szükség arra, hogy

„el vesszünk” a fogalmak között. Az üzem szinonimájaként gyakran alkalmazzuk a gazdaság vagy a mezőgazdasági vállalkozás, illetőleg vállalat kifejezéseket is, az utóbbiakat természetesen szűkebb értelemben és a ’régi hagyományokon’ alapulva elsődlegesen nagyüzemet értünk alatta. Mint a történeti áttekintésből látható volt, a birtok sokáig magát a gazdaságot jelentette, ahol a mezőgazdasági termelés folyt, azonban napjainkban kevésbé jelenti magát a termelést, a termelőeszközök működtetését, inkább a föld tulajdonlására utal. Ez az értelmezés megfelel az EU tanácsi és bizottsági jogrendszere értelmezésének, miszerint az üzem az üzemtulajdonosok által igazgatott termelőegység. Az agrárüzem a forgalom és a szabályozás tárgya, a mezőgazdasági üzem definíciójának fogalmi eleme maga a mezőgazdasági termelő (aki vezeti az üzemet), közvetett módon a mezőgazdasági tevékenységnek minősülő termelési folyamatok is. A szabályozás lényegi tartalma, hogy a termelőegység valamely tagállam területén működjön és értelemszerűen mezőgazdasági tevékenységet folytasson. (1782/2003 EK; Székely–Takácsné, 2008; Orlovits, 2008).

Visszakanyarodva a kiindulásként feltett kérdésemre, hogy elveszünk-e a fogalmakban, a válaszom, hogy nem szabad elvesznünk, mert ha elfogadjuk, hogy a gazdálkodás egységéről beszélünk, az üzem igenis kifejezi, hogy függetlenül a szervezeti egység formájától, tulajdonosi háttérétől, méretétől a gazdálkodás célja ugyanaz, a keletkező bevétel legalább az egyszerű (bár inkább a bővített) újratermelés feltételeit biztosítsa. Legyünk büszkék és alkalmazzuk a mezőgazdasági üzem fogalmát.

Székely Csaba professzor úr munkája során nemcsak elméletben – a Mezőgazdasági Üzemtan tudományában –, de a gyakorlatban is „üzemet” alakított ki, vezetett éveken keresztül, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem (később Szent István Egyetem) Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara tangazdaságát. A Józsefmajori Kísérleti és Tangazdaság 1992-ben kezdte meg működését, valós mezőgazdasági üzemként. Érvényesültek az üzem fogalmának megfelelő gazdálkodási célok, elvek és az üzem terepét jelentette és mintaként szolgált nem csak a gyakorlati oktatás számára, hanem a tudományág fejlődéséhez is hozzájárult. (Székely, 2004; Fehérné–Munkácsy–Patkós–Székely–Wallendums, 2005)

Forrásjegyzék

- Agrárkónómiai Kislexikon. Szerk: Burján, A. – Fébó, L. (1985). 237 p. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest.
- Bíró, S. – Etter, Ö. – Erdei, F. (szerk.) (1960): A termelőszövetkezeti üzemszervezés gyakorlati kézikönyve. Akadémiai Kiadó, Budapest. 625 p.
- Castle, N. E. – Becker, E. C. – Nelson, J. (1992): Farmgazdálkodás. Farm business management. Budapest: Mezőgazda Kiadó.
- Csáki, Cs. – Vági, F. (1975). Mezőgazdasági vállalatok gazdaságtana. Tankönyvkiadó. Budapest. 450 p.
- Csete, L. – Gönczi, I. – Kádár, B. – Vadász, L. (1967): Mezőgazdasági vállalatok és üzemek gazdaságtana. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 550 p.
- Dobos, K. – Jankó, J. – Tóth, M. – Vágsellyei, I. (1965): Mezőgazdasági üzemtan. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 630 p.
- Fazekas, B. (1995): Ötven éves a földreform. Statisztikai Szemle. 73(3) pp. 197-215.
- Fehérmé, V. K. – Munkácsy, L. – Patkós, I. – Székely, Cs. – Wallendums, Á. (2005): Tangazdaságok, tanüzemek az agrár-felsőoktatásban. Budapest. Mezőgazda Kiadó, 204 p.
- Gönczi, I. (1983): A mezőgazdasági vállalatok mérete és szervezete. Közgazdasági Szemle, 30(12) pp. 1460–1472.
- Graeb, E. B. – Chappell, M. J. – Wittman, H. – Ledermann, S. – Kerr Bezner, R. – Gemmill-Herren, B. (2016): The State of Family Farms in the World. World Development. 87. November, pp. 1-15. DOI: [10.1016/j.worlddev.2015.05.012](https://doi.org/10.1016/j.worlddev.2015.05.012)
- Grüll, T. (2019): Újabb 50 dolog, amit nem képzelte volna a rómaiakról. Kalligram Kiadó. 368 p.
- Gunst, P. – Lőkös, L. (1982): A mezőgazdaság története. Mezőgazdasági Kiadó. 267 p.
- Harcza, I. – Laczka, S-né – Oros, I. – Schindele, M. (1992): A mezőgazdasági kistermelés helyzete a 90-es évek elején. Gazdálkodás. 36. 9. pp. 1-17.
- Hegyí, J. – Kacz, K. – Kettinger, A. (2008): Különbözö ökonómiai méretü gazdasági szervezetek működésének jellemzői a Nyugat-Dunántúlon. Acta Agronomica Óváriensis, 50(2) pp. 79-90.
- Hensch, Á. (1911): Mezőgazdasági üzemtan. 1. kötet. Magyar-Óvár, Czéh Sándor-féle Könyvnyomda. 43 p.
- Kádár, B. (1981): Mezőgazdasági vállalati gazdaságtan, Egyetemi jegyzet. DATE, Debrecen.
- Kay, R. D. – Edwards, W. M. (1981): Farm Management. McGraw-Hill Inc. 458 p.
- Kopányi, M. (1993): Mikroökonómia. Műszaki Könyvkiadó. AULA. Budapest. 278 p.
- KSH (1990): Mezőgazdasági Statisztikai Évkönyv, 1989. 210 p.
- KSH Fogalomtár. Gazdaságtipológia.
<https://www.ksh.hu/docs/hun/agraar/html/fogalomtar.html>

- Laczka, É. (2001): A „gazdaság” fogalma a statisztikában. *Gazdálkodás*, 45(6) pp. 67–68.
- Laczka, S-né – Oros, I. – Schindele, M. (1994): *Magánvállalkozás alakulása a mezőgazdaságban*. Budapest. KSH. 78 p.
- Laczka, S-né (1992): A mezőgazdasági kistermelő gazdaságok fontosabb jellemzői. *Gazdaság és Statisztika*. 4. (43.) 6. pp. 19–48.
- Lee, W. F. – Boehlje, M. D. – Nelson, A. G. – Murray, W. G. (1980): *Agricultural Finance* (7th ed.). Ames: The Iowa State University Press, pp. 59–80.
- Molnár, I. – Szabóné Medgyesi, É. (1987): *Az állami gazdaságok Magyarországon. (1785–1985)* Budapest. Mezőgazdasági Kiadó. 417 p.
- Muskatirovics, J. (1804): Rövid gondolatok azon módok eránt, melyek szerént kedves magyar hazánkat jó féle hússal, és hallal állandóan lehetne segíteni; 's a' húsnak fogyatkozását, következendőképpen a' bé-tsúszott drágaságot, el-távoztatni'. *Budán Nyomtatott a' Királyi Universtitás betűivel*. 45 p.
- Nemessályi, Zs. – Nemessályi, Á. (2003): A gazdálkodás hatékonyságának mutató-rendszere. In: Nábrádi, A. – Lazányi, J. (szerk.): *Agrárgazdaság, vidékfejlesztés és agrárinformatika az évezred küszöbén (AVA)*. Nemzetközi Konferencia. Proceeding. Debreceni Egyetem Agrár- és Műszaki Tudományok Centruma. 387 p.
- Orlovits, Zs. (2008): A mezőgazdasági üzem fogalmának agrárjogi értelmezése. *Gazdálkodás*. 52(4) pp. 364–370.
- Ormándi, J. (1916): Mezőgazdálkodási rendszerünk és a többlettermelés. In: *Többlettermelés a Mezőgazdaságban* (szerk. Kovácsy B.). Budapest. Pátria Irodalmi Vállalat és Nyomdai Részvénytársaság, 366 p., pp. 350–366.
- Pfau, E. – Nábrádi, A. (2004): *A mezőgazdasági vállalkozások termelési tényezői, erőforrásai*. Debreceni Egyetem. 174 p. Váll. és Nyomda. 268 p.
- Reichenbach (Nagypataky), B. – Kulin, S. (1947): *Kisgazdaságok üzemtana*. Budapest–Keszthely: Egyetemi Nyomda.
- Schierenbeck, H. (2003): *Grundzüge der Betriebswirtschaftslehre*, Oldenbourg. Wissenschafts-Verlag, München, Seite 23.
DOI: <https://doi.org/10.1524/9783486813463>
- Sporzon, P. (1890): *Mezőgazdasági üzemtan tudományos és gyakorlati alapon*. Vezérfonal gazdaságok megalapítása, felszerelése, berendezése és kezelése körül. 3. javított kiadás. Eggenberger. Budapest. 354 p.
- Szakál, F. (1985): *A mezőgazdasági rendszerek rugalmassága*. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. 202 p.
- Szakál, F. (1993): *A családi gazdaságok szerepe a mezőgazdaság szerkezetében*. *Gazdálkodás*, 37(7) pp. 1–9.
- Székely, Cs. – Takácsné György, K. (2008): *A mezőgazdasági üzem fogalmának változása*. *Gazdálkodás*, 52(2) pp. 181–185.
- Székely, Cs. (2000): 1.1. *A mezőgazdasági üzemtan feladatai, kapcsolódásai*. 1.2. *Az üzemtantudomány kialakulása, fejlődése*. In: Buzás, Gy. – Nemessályi, Zs. – Székely, Cs. (szerk.) (2000): *Mezőgazdasági Üzemtan I*. 462 p. Budapest: Szaktudás Kiadó Ház, pp. 13–19

- Székely, Cs. (2004): Integrált családi gazdasági modell. Józsefmajor. Agroinform Kiadó. Budapest. 160 p.
- Takács, I. – Hajdú, J. – Nagy, I. – Kárpáti, A. (1996): Gépkör. Egy jó alternatíva. FM Műszaki Intézet. Gödöllő. 101 p.
- Takács, I. – Takácsné György, K. (2003): Az üzemméret és a tőkehatékonyság összefüggései, a hatékonyságnövelés néhány alternatívája. In. Birtokviszonyok és mérrehatókonyság. (Szerk.: Szűcs I.). Agroinform Kiadó. Budapest, pp. 99-170., 224 p.
- Takács, I. (1997): Mezőgazdasági kisvállalkozások működésének és fejlesztésének finanszírozási kérdései. Doktori (PhD) értekezés. GATE. Gödöllő, 224 p.
- Takács, I. (2000): Gépkör – jó alternatíva? In. Gazdálkodás. 44 (4). pp. 44-55.
- Takács, I. (2008): Szempontok a műszaki-fejlesztési támogatások közgazdasági hatékonyságának méréséhez. In. Műszaki-fejlesztési támogatások közgazdasági hatékonyságának mérése. Szent István Egyetem Kiadó. Gödöllő, pp. 9-47., 253 p.
- Takácsné György, K. (1994): A családi gazdálkodás méretére ható tényezők modellvizsgálata I. Gazdálkodás. 38(4) pp. 65-69.
- Tóth, A. E. (1988): Mezőgazdasági kistermelés, családi termelés. Budapest. Mezőgazdasági Kiadó. 281 p.
- Tóth, T. (1988): A magyar mezőgazdaság struktúrája az 1930-as években. Akadémiai Kiadó. Budapest. 293 p.
- Ürögdi, Gy. (1969): Róma kenyere, Róma aranya. Gondolat Kiadó. Budapest. 246 p.
- Wirtschaftlexikon/Betrieb. <http://www.wirtschaftslexikon24.com/d/betrieb/betrieb.htm>

Székely Csaba 1947-ben született Sopronban. Középiskolai tanulmányait a soproni Széchenyi István Gimnáziumban végezte. A Gödöllői Agrártudományi Egyetemen végzett tanulmányokat, ahol 1969-ben mezőgazdasági mérnöki diplomát szerzett. 1970 januárjában a gödöllői egyetem Mezőgazdaságtudományi Karának Üzemtani Tanszékére került tanársegédnek. 1971-ben a bonni Friedrich Wilhelm Egyetemen folytatott üzemgazdasági tanulmányokat. 1974-ben egyetemi doktorátust szerzett, és adjunktusnak nevezték ki. 1977-ben a giesseni Justus-Liebig Egyetemen végzett kutatómunkát az operációkutatási módszerek területén. Kandidátusi disszertációját 1980 januárjában védte meg.

1980-tól négy éven át mezőgazdasági attaséként dolgozott Bonnban. 1984 októberében egyetemi docensként tért vissza a Gödöllői Agrártudományi Egyetemre. 1985-ben megbízást kapott az Üzemtani Tanszék vezetésére, és ezt a feladatot 20 éven keresztül látta el. 1989-ben egyetemi tanárrá nevezték ki. 1987-ben megalakult az egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara, ahol kezdetben dékánhelyettesként, majd 1990-től két cikluson keresztül dékánként tevékenykedett. A kar munkájának szervezése mellett jelentős szerepet töltött be a PhD képzés megalapozásában, és a tudományos továbbképzésben is.

1996-ban a GATE rektorává választották. A három éves vezetési ciklus alatt feladata elsősorban az akkori időszakban zajló egyetemi integrációs folyamatok Gödöllő számára kedvező alakítása, befolyásolása volt. A partnerekkel közösen végzett munkát siker koronázta, mert az Országgyűlés 1999 márciusában jóváhagyta a Szent István Egyetem megalakulását, Gödöllő székhellyel. Rektori tevékenysége a ciklus lezárásával, 1999. június 30-án fejeződött be.

2000-től nagyobb energiát fordított a kutatási feladatokra, több kutatási programot indított el. Az 1992-ben általa létrehozott Józsefmajori Kísérleti és Tangazdaság fejlesztését tovább folytatta, és az elméleti kutatási eredmények gyakorlatban való megvalósítására törekedett, amelynek alapján elkészítette MTA doktori értekezését. A disszertációt 2005 júniusában védte meg.

2003-tól egyre nagyobb időráfordítással vett részt szülővárosában, Sopronban a Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Karának oktató munkájában. 2005 márciusában egyetemi tanárrá nevezték ki Sopronban is. 2005 szeptemberében a NYME Közgazdaságtudományi Karán dékánná választották, amely mellett egy ideig a Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Karán is folytatta egyetemi oktatói tevékenységét. Két dékáni ciklus lezárása után 2017-ig a Széchenyi István Gazdálkodási és Szervezéstudományok Doktori Iskola vezetőjeként, illetőleg egyetemi tanárként tevékenykedett. Jelenleg professor emeritus, és aktívan közreműködik a doktori iskola munkájában. 2009 óta tölti be Gazdálkodás folyóirat szerkesztőbizottságának elnöki tisztjét, és ugyanezen évtől fogva a Gazdaság és Társadalom folyóirat főszerkesztője. 2010-ben az FM Agrárgazdasági Tanácsa elnökévé választották, amely feladatot 2017-ig látta el.

Munkásságáért Szent-Györgyi Albert díjat, Pro re Rustica Promovenda kitüntetését, illetőleg Nagyváthy János díjat adományoztak számára. A Giesseni Justus Liebig Egyetem és a Szent István Egyetem honoris causa doktora. A felsőoktatás fejlesztéséért 2014-ben Magyar Érdemérem Tiszti Keresztje kitüntetését kapott. 2019-től a Kismartoni Főiskola tiszteletbeli professzora.